

УДК 111.11; - 024.546; 141.319.8

Л.Л. ШКІЛЬ

ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ ОСНОВИ БІОАНТРОПОЛОГІЇ

Шкіль Людмила Леонідівна – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософської антропології, НПУ імені М.П. Драгоманова (м. Київ)

Охарактеризовано сучасну філософську антропологію загалом та біоантропологію зокрема, розкриваються суперечності підходів екзистенціалістів та біоантропологів щодо поглядів на сутність людини.

Ключові слова: філософська антропологія, біоантропологія, екзистенція, екзистенціалізм, сутність людини.

Шкіль Л.Л. Экзистенциальные основания биоантропологии

Сделана характеристика как современной философской антропологии в целом, так и биоантропологии в частности, раскрываются противоречия подходов экзистенциалистов и биоантропологов относительно взглядов на сущность человека.

Ключевые слова: философская антропология, биоантропология, экзистенция, экзистенциализм, сущность человека.

Shkil L.L. Existential foundation of bioanthropology

Modern philosophical anthropology is described and bioanthropology in particular, contradictions is approaches of existentialists and bioanthropologists open up in relation to looks to essence of man.

Keywords: philosophical anthropology, bioanthropology, ekzistentsiya, existentialism, essence of man.

Постановка проблеми. Однією з найвпливовіших течій сучасної філософії є екзистенціалізм (філософія існування). Екзистенціалізм сформувався в Західній Європі в період між двома світовими війнами. У самій назві цього напрямку конкретизується його мета: змінити класичну «філософію сутностей» філософією людського існування (екзистенції). Нова галузь філософської антропології – біоантропологія якраз і ставить перед собою мету дослідити та якомога повніше розкрити сутність людини.

Аналіз досліджень і публікацій. Серед останніх публікацій та досліджень, які стосуються філософської антропології та біоантропології зокрема, слід виділити, насамперед, дослідження вітчизняного філософа Б.А. Головка, де аналізується синтез екзистенціалізму і філософської антропології у напрямі натуралізації та біологізації пізнавального процесу. У дослідженнях російських філософів І.І. Антоновича, Н.С. Зудихіної, М.М. Субботіна, Л.П. Чухіної тощо, філософсько-біологічна антропологія критикується в загальному контексті аналізу усього напрямку, яким є сучасна антропологія. Проте ґрунтовного дослідження, присвяченого екзистенційним засадам біоантропології, поки що нема.

Мета дослідження полягає в тому, щоб дослідити екзистенційні засади біоантропології.

Виклад основного матеріалу. Екзистенціалізм тлумачить сучасний етап розвитку суспільства як період кризи цивілізації, кризи розуму і кризи гуманності. Але він не виступає як захисник і виправдовувач цієї кризи. Навпаки екзистенціалісти протестують проти капітуляції особистості перед цією кризою. Вони вважають, що катастрофічні події новітньої історії показали нестабільність, крихкість не тільки індивідуального, але й будь-якого людського буття. Індивіду, щоб устояти в цьому світі, необхідно, насамперед, розібратися зі своїм власним внутрішнім світом, оцінити свої можли-

вості і здібності. Тому на перший план вони поставили проблему людини.

Екзистенціалізм зосереджує свою увагу на духовній витримці людини перед ворожим йому світом. Його представники відмовляються перетворювати людину в інструмент, яким можна маніпулювати: в інструмент пізнання чи виробництва. Людина, на їх думку, не об'єкт, а суб'єкт, вільне, самодіяльне, відповідальне буття.

Переважним об'єктом філософського осмислення в екзистенціалізмі виступає поняття індивідуальності, сенс життя, цінності, що утворюють «життєвий світ» особистості. Життєвий світ з позиції екзистенціалістів – це світ духовності та суб'єктивності. Український дослідник С.П. Яцик вважає, що «потреба зміни світоглядної парадигми стосовно людини як об'єкта дослідження у філософії визріла давно, але лише зусиллями М. Шелера, Х. Плеснера, Е. Ротхакаера і А. Гелена у філософії XX століття відбувся фундаментальний антропологічний поворот – зміна думки про людину як унікальну, цілісну істоту. Саме у цей час, у рамках загальнокультурного інтересу до проблеми людини, виникає філософська антропологія як самостійна дисципліна зі своїми системою категорій і методологією. Вона спирається на досягнення філософії життя, екзистенціалізму, феноменології, сучасної науки і методології пізнання. В її рамках проблематика розуміння людини постає одним з ключових напрямів дослідження» [6, С.77]. Тобто екзистенціалізм частково виступає методологічною основою філософської антропології.

Одним із основних завдань не лише біоантропології, але й філософської антропології та філософії загалом є пошук сутності людини. Про це й пише український вчений С.Д. Судак: «Дослідження про сутність людини, про її сутнісні сили не можна обмежувати лише індивідуальним аспектом, аналізуючи, наприклад, філософські системи чи художні образи окремих мислителів та митців. Неодмінною

© Л.Л. Шкіль, 2013

складовою такого дослідження мусить бути і розгляд сутності людини, людських сутнісних сил на рівні соціальних груп, цілих людських спільнот. Тому такі дослідження будуть ефективними тільки в разі залучення етнопсихологів, соціологів, соціальних психологів» [5, С.4]. Отже, питання про пошук сутності людини, її екзистенції потребує залучення широкого кола фахівців.

Спробуємо поєднати здобутки сучасних філософів – екзистенціалістів та біоантропологів у питаннях пошуку екзистенції особистості. Відомий американський антрополог К. Клакхон переконаний, що «якщо говорити про предмет дослідження антропології, єдина риса, що виділяє кожну галузь антропології і не є характерною ні для якої іншої з наук про людину, – це використання порівняльних даних. Історик займається, як правило, історією Англії або Японії, або ХІХ століття, або епохи Відродження. Якщо ж він займається систематичним порівнянням моментів історії різних країн, періодів або напрямів, він стає філософом історії або антропологом! Адже саме історик – знаменитий Едвард Майер – вказав антропології на завдання визначити універсальні риси людської історії. Соціологи, за невеликим винятком, обмежують свої дослідження рамками західної цивілізації» [2, С.331]. Ці слова ще раз підтверджують думку про те, що філософська антропологія у своїх дослідженнях не може обходитися без залучення інших наук. Особливо якщо мова йде про таку складну галузь філософської антропології, як біоантропологія або як ще її називають – фізична антропологія. Далі К. Клакхон продовжує підтверджувати свою думку щодо використання порівняльного методу у науках і пише, що «нині психологія, деякі сфери медицини, соціологія, географія людини і меншою мірою лінгвістика, право, філософія та інші дисципліни використовують порівняльні дані все більше й більше» [2, С.32].

Що ж спричинило появу виокремлення біоантропології в окрему галузь дослідження? На думку російського дослідника В.Г. Лавського, «бурхливий розвиток біологічних наук на рубежі ХІХ- ХХ століть привів до зміни фізикалістського типу мислення, характерного для минулих століть, біологічним. На перше місце в поясненні людини ставлять тепер не фізику і механіку, а біологію. Зміна змісту науки, перехід її на якісно новий рівень по-новому поставило проблему філософського і природничонаукового знання в поясненні людини. Вирішення цього завдання складає первинне завдання філософської антропології. Але віддаючи пріоритет біологічному знанню перед філософським, вона виявилася нездатною її вирішити» [3, С.4]. Отже, виходить, що той процес, коли біологія та філософія об'єднали свої зусилля щодо питання дослідження сутності людини, – був закономірним, необхідним та історичнообумовленим.

Одним з головних завдань філософської антропології є питання про те, які цінності лежать в основі буття сучасної людини. У міркуваннях російського дослідника В. Букреєва знаходимо невтішні підсумки: «Двадцять століття не жартувало, відмовившись від гуманістичних цінностей. Людина «стала осередком сорому і ганьби»

(Г. Гваттарі), «роздробленою нікчемністю» (Д. Орвелл), «моральним нулем» (С. Булгаков, С. Франк), «агресивною істотою» (З. Фрейд), «хворим звіром» (М. Шелер, Ф. Достоєвський, А. Гелен), гравцем з «тисячма особами» (Ж. Дельоз, Д. Берг), «маленькою людиною з нестійкою і руйнівною психікою» (В. Райх, Е. Фромм), «безумним діячем», що заглинається технічною могутністю і веде діалог із смертю (М. Хайдеггер, С. Лем, М. Бланшо)» [1, С.171]. На превеликий жаль із цими невтішними висновками важко не погодитись. Ми все частіше в повсякденному житті помічаємо, що люди прагнуть відстороненості, стають агресивнішими. Невже в основі екзистенції сучасної людини лежить негативізм, самотність, відчай, що й провокує агресивність і якими засобами це можна подолати? Відповідь на таке непросте питання намагається й дати В. Букреєв: «Людині належить повернути собі істинну природу: не просто жити і відтворювати собі подібних, але стати творцем Всесвіту, активним учасником космогенезу. Саме у цьому напрямі просуває ослаблений інтелект сучасна філософська антропологія» [1, С.290]. Тобто головним завданням філософії має стати якраз спонукання, заклик до людства та людини зокрема щодо подолання загального відчаю, страху перед майбутнім.

Порівняно нова галузь філософської антропології – біоантропологія по-новому розглядає людину. Вона розглядає її як специфічну тварину, більше того – як біологічно недосконалу тварину, непристосовану до існування в сьогоденні. І пояснює це тим, що людина є біологічно недостатньою, бо вона незахищена інстинктами, «незавершена» і «незакріплена» в своїй тваринно-біологічній організації. Звичайно, що звідси виникає складна науково-світоглядна проблема, розв'язання якої залежить від рівня розвитку науки. Завдяки успіхам медицини, соціальної гігієни, прогресу взагалі адаптивні потенції людини значно знизилась, а деякі з них зовсім не функціонують. Усвідомлення людиною біологічної незахищеності, недосконалості, а також страх, що екологічне середовище руйнується з космічною швидкістю, породжує у людини відчай та апатію до життя.

Німецький філософ, один із засновників філософської антропології, Арнольд Гелен вважав, що історія, суспільство та його установи – це форми доповнення біологічної недосконалості людини, які реалізують її напівінстинктивні спрямування. Але він заперечує положення про історичний характер процесу руйнування системи інстинктів у людини, вважаючи цей процес одвічною і органічною характеристикою природи людини. Арнольд Гелен намагався довести, що саме в антисуспільній та протиприродній поведінці людини і утверджується її родова суть, становлення родової суті розриває зв'язок з природними передумовами антропосоціогенезу.

Особливістю сучасної європейської філософської антропології є її синтезуючий характер, тобто за змістом вона всотує філософські напрямки: філософію життя, екзистенціалізм, персоналізм, феноменологію, психоаналіз, герменевтику тощо, котрі доповнюють одне одного.

Екзистенціальний підхід характеризується тим, що сутність людини розглядається з позицій індивідуальності, як вираження специфічних умов її конкретного буття.

Значний вплив на розвиток сучасної філософської антропології, в тому числі й біоантропології, справила теорія німецького філософа Г. Плеснера. Його теорія покликана виявити «базисну структуру» людського буття, здатну пояснити всі його специфічні властивості і характеристики. Філософська антропологія повинна бути «принциповим осмисленням людської істоти». Експлікація базисної структури повинна відповісти на питання, «які умови можливості людського буття», і вказати місце людини в світі.

З точки зору Г. Плеснера, людина визначається біолого-психологічними аспектами, також духовними та культурно-науковими категоріями і об'єднує їх єдиний проект людини. Антропологія, на думку Г. Плеснера, не може обмежуватися дослідженням людини як особи і як духовного суб'єкта. Вона повинна розглядати все коло існування і природи в кореляції з особистим життям. Тому слід говорити про людину як про особисту життєву єдність.

Але Г. Плеснер критично ставиться до екзистенціалізму та виступає проти застосування його методів у філософській антропології. На його думку, методи, які застосовувались екзистенціальною філософією та антропологією конкретних наук, непридатні для філософської антропології, тому що перші виходили з внутрішнього стану людини, з його суб'єктивності, другі - з «зовнішнього» об'єктивного розгляду людини. Людина, вважає філософ, не може бути представлена правильно ні тими, ні іншими, оскільки екзистенціалізм не займається тілом, хоча воно в дослідженні людини є не менш істотним предметом, його хвилює внутрішній зміст людини; а конкретно-наукові дослідження своїми методами не можуть визначити відмінність людської тілесності від тварини, тобто обходять увагою якісну самобутність людини. Г. Плеснер стверджує, що конкретні антропологічні науки ще не дали досі завершеної картини людини і не можуть цього зробити, оскільки ґрунтуються на кількісному методі, який пізнає лише одну грань людської дійсності, тоді як якісні характеристики виявляються недоступними для них. Щоб подолати вищевідзначену однобічність екзистенціальної філософії і антропологічних наук, філософ пропонує створену ним власну методологію.

Методологічні принципи Г. Плеснера, звичайно ж, пов'язані з його поглядами на суть філософії і на сутність філософської антропології зокрема. Основою його методології є принцип єдності людського життя в усій її багатогранності.

Г. Плеснер схиляється до методологічного принципу дослідження людини заради неї самої і спрямовує свою критику проти тих, хто займається людиною не заради неї самої, а для того, щоб через неї знайти вихід до буття взагалі. Наприклад, такою позицією, що розглядає людину як пере-

хідний місток до буття взагалі, характеризується екзистенціальна аналітика М. Хайдеггера. Тобто Г. Плеснер у своїх дослідженнях продовжує свою лінію щодо неспроможності екзистенціалістів повноцінно дослідити й визначити сутність людини.

Інший принцип методології, запропонованої Г. Плеснером, розглядає людину як незбагненну і невичерпну істоту. Сам Г. Плеснер розцінює свій принцип творчої незбагненності і невичерпності людини як «секуляризоване обожнювання людини, яке в християнському трактуванні своїм прообразом і зразком, можливо, має ідею становлення Бога людиною» [7, С.105].

Основне завдання філософської антропології філософ бачить у тому, щоб на основі методології, що базується на твердженні про незбагненність та непізнаваність людської істоти, створити універсальну науку про людину.

Суть людини, за Плеснером, особливо яскраво проявляється в ексцентричності, завдяки якій людина переживає себе як особу, сприймає своє оточення як предметне або як такий же персональний світ. Ексцентричність - це деякий баланс влади і безпорадності людської істоти, в якій жодна з протилежних сторін не чинить тиск на іншу. Вона виражає не просто двосторонність стосунків, але й є відношенням до іншого відношення.

Російська дослідниця Г.А. Новічкова позитивно оцінює методологічний принцип незбагненності, який був запропонований Плеснером, «оскільки він повністю сприймається як принцип антропологічної педагогіки, який використовується при обґрунтуванні виховного значення тієї або іншої ситуації, спрямовує людину до самопізнання і самореалізації у світі. Тільки завдяки незбагненності людина усвідомлює все те, на що вона здатна, що вона може подолати, що вона в змозі зробити, що головне для людини - це життя, в якому вона змінює і реалізує себе, що в житті полягає сенс людського існування. Тому цей принцип є обов'язковим принципом людського життя і людських відносин» [4, С.99].

Висновки. Отже, представники філософської антропології вивчають людину такою, якою вона є в дійсності, в житті, тобто невигадану людину, не таку, якою їй слід бути згідно з ідеальними уявленнями. Як екзистенціалісти, так і представники філософської антропології мають одне спільне завдання - дослідити, в чому сутність людини. Але представники такого напрямку філософської антропології, як біоантропологія звинувачують екзистенціалістів у тому, що вони, досліджуючи людину, роблять акцент лише на її духовній сутності, залишаючи поза увагою проблеми тілесності, біологічні та фізіологічні особливості організму людини. Адже неможливо пізнати й розкрити повноцінно сутність людини досліджуючи її однобічно, тому якраз оптимальним вирішенням цієї проблеми має стати об'єднання спільних зусиль екзистенціалістів та біоантропологів заради спільного завдання - пізнання людини. Цю проблему заплановано розкрити в наступних розвідках.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Букреев В.И. Человек агрессивный (истоки международного терроризма): учебное пособие / Букреев Владислав Иванович – М.: Флинта, 2007. – 336 с.
2. Клакхон К. Зеркало для человека. Введение в антропологию / Клайд Кен Мейбен Клакхон // Перевод с английского под редакцией к. фил. н. Панченко А. А. — С-Пб.: «Евразия», 1998. — 352 с.
3. Лавский В.Г. Критика современной буржуазной философской антропологии (биолого-натуралистическая разновидность) / Лавский Валерий Григорьевич // Автореферат на соискание научн. степени к. филос. н. по специальности 09.00.03 – история философии. - Киев, 1984 - 20 с.
4. Новичкова Г.А. Историко-философские очерки западной педагогической антропологии / Новичкова Г.А. - М.: ИФ РАН, 2001. — 142 с.
5. Судак С.Д. Екзистенція й трансценденція як форма самоздійснення сутнісних людини сил / Судак С.Д. - Електронний ресурс - Режим доступу: http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_61/Sudak.pdf
6. Яцик С.П. Філософсько-антропологічний аналіз тілесності у техногенній цивілізації. / Яцик С.П. - Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского - Серия «Философия. Культурология. Политология. Социология». - Том 23 (62). 2010. - №1. - С. 77-83.
7. Plessner H. Die Aufgabe der philosophische Anthropologie Zwischen Philosophie und Gesellschaft. / Plessner H. - В., 1965. - S.117.

Стаття надійшла до редакції 13.06..2013